

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ

᾽Υφηγητοῦ τῆς Φιλοσοφίας

## ΤΑ ΑΙΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

Ἡ εὐεργετικὴ ἐπίδρασις, τὴν ὁποίαν ἀσκεῖ ἡ ἀγωγή ἐπὶ τῆς ψυχῆς, εἶναι ἀναμφισβήτητος. Προκαλεῖται διὰ ταύτης διαφώτισις τῆς συνειδήσεως, κάθαρσις ψυχῆς καὶ πνευματικὴ δημιουργία, ἥτοι ὀπλίζεται ἡ ψυχὴ μὲ ἐφόδια, ἅτινα καταδεικνύουν τὴν *μόρφωσιν αὐτῆς* καὶ ἅτινα ἐγγυῶνται τὴν ἀξιολογικωτέραν ἐξέλιξιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Πρέπει ὅμως ἤδη νὰ καταδειχθῇ — καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ πρόθεσιν τοῦ παρόντος ἄρθρου — ποία συγκεκριμένως *εἶναι ἐκείνη ἡ τάσις τῆς ψυχῆς, ἣτις διὰ τῆς ἀγωγῆς καλλιευομένη ἀποτελεῖ τὴν αἰτίαν τῆς κινήσεως αὐτῆς πρὸς τὴν μόρφωσιν καὶ πῶς αὕτη ἐπιτελεῖται* ;

Πρὸ τούτου ὅμως πρέπει τοῦτο νὰ ξετασθῇ : Ἡ ἀπόκτισις τῆς μορφώσεως εἶναι αἷτημα αὐτῆς ταύτης τῆς ψυχῆς ἢ ὀφείλεται ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὴν προσπάθειαν, ἣτις καταβάλλεται ὑπὸ τοῦ περιβάλλοντος καὶ τῆς ἀγωγῆς ;

Ἐπὶ τούτου πολλαὶ θεωρίαι ἀνεπτύχθησαν μὲ ἐπιχειρήματα ὑπὸ τῶν ἐκάστοτε περιστάσεων εὐνοούμενα ἢ καὶ ἐπὶ ὠρισμένων περιπτώσεων διαπιστούμενα καὶ ἐπομένως ἀληθοφανῇ, ἅτινα ὑπεστήριζον καὶ ἔδιδον κῦρος εἰς τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην ἀποψιν. Ἄλλ' ὥς εἶναι εὐνόητον οὐδὲν ἐκ τούτων μονομερῶς ἰσχύει. Τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἀγωγή ἐξασκεῖ μὲν εὐεργετικὴν ἐπιρροὴν ἐπὶ τὴν ψυχὴν, παραλλάσσουν ὅμως τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς ἐπὶ τῶν διαφόρων ἀτόμων, ὁδηγεῖ εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι οὔτε αἱ τάσεις τῆς ψυχῆς κυριαρχοῦν ἐξ ὀλοκλήρου, οὔτε ἡ ἐπίδρασις τοῦ περιβάλλοντος εἶναι ἀπεριόριστος. Διὰ τῆς ἀγωγῆς δηλονότι ἐπέρχεται μὲν βελτίωσις τῶν ἀρχικῶν τάσεων τῆς ψυχῆς, τοῦτο ὅμως ἐπὶ τοσοῦτον κατορθοῦται ὅσον αἱ τάσεις αὗται ἐπιτρέπουν. Δὲν ἀσχολούμεθα μὲ τὴν ἐξακριβῶσιν τῶν πραγματικῶς ἐκδήλων ἀποτελεσμάτων τῆς ἀγωγῆς, διότι τοῦτο ἐκφεύγει τοῦ σκοποῦ ἡμῶν, ὅπως ἐπίσης δὲν ἐξετάζομεν ποῖος ἐκ τῶν δύο τούτων παραγόντων — τοῦ αἰτήματος τῆς ψυχῆς καὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἀγωγῆς — παρουσιάζει μεγαλύτεραν σπουδαιότητα, διότι ἐξαρτᾶται τοῦτο τόσον ἐκ τῆς φύσεως τῆς ψυχικῆς κλίσεως ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιδράσεως ἀφ' ἑτέρου ὅσον καὶ ἐκ τῆς ἐντάσεως ἀμφοτέρων. Εἰς ἡμᾶς ἀρκεῖ μόνον ἡ ἱκανοποίησις ἐκ τῆς διαπιστώσεως ὅτι ἡ *εὐνοϊκὴ συμβολὴ ἀμφοτέρων ἀποτελεῖ ἐγγύησιν τῆς ἐπιτυχίας*

τῆς ἀγωγῆς. Σημειοῦται ἐξ ἄλλου διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἀγωγῆς ἐν τῇ ψυχῇ μία ἀνάπτυξις, ἐν γίνεσθαι, τοῦ ὁποίου οὔτε ἡ κίνησις εἶναι νοητὴ ἂν ἐκμηδενίσωμεν τὸ ἐσωτερικὸν αἶτημα, οὔτε ἡ κατεύθυνσις ἐπωφελῆς ἂν ἀφανίσωμεν τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιρροήν.

Μετὰ τὴν διαπίστωσιν ταύτην ἐπανερχόμεθα εἰς τὸ τεθὲν ἐρώτημα : *Ποία τάσις τῆς ψυχῆς ὁδηγεῖ μὲ τὴν συμβολὴν τῆς ἀγωγῆς εἰς τὴν μόρφωσιν ;* Ἐφ' ὅσον εἰς τὸ γίνεσθαι, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει ἡ ἀγωγή, νοεῖται γόνιμος καλλιέργεια, θὰ πρέπη νὰ γίνη ἀποδεκτὸν ὅτι ἡ μὲν κατεύθυνσις τοῦ γίνεσθαι ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς τάσεως, ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ αἰτήματος τῆς ψυχῆς, ἡ δὲ ἐπωφελῆς καλλιέργεια ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἀγωγῆς. Ὅπως δηλαδὴ τὸ εἶδος τῶν φυτῶν ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν σπόρων αὐτῶν, ἡ δὲ εὐγενεστέρα ὑπόστασις αὐτῶν ὀφείλεται εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς καλλιέργειας αὐτῶν, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὰ ἄτομα κατευθύνονται μὲν ἀπὸ τὴν ἰδιοσυστάσιαν τῆς ψυχῆς αὐτῶν, καλλιεργοῦνται ὅμως ἀξιολογικώτερον διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἀγωγῆς.

Τὴν ἱκανότητα ταύτην τῆς ψυχῆς νὰ κινῆται πρὸς τὴν οἰκείαν ἐξέλιξιν καλοῦμεν *βιολογικὸν αὐτοδύναμον*. Ὁ δὲ ρόλος τῆς ἀγωγῆς εἰς τὴν περιπτῶσιν αὐτὴν εἶναι *φυσικός*. Ὅπως δηλονότι εἰς τὰ φυτὰ τὸ φυσικὸν περιβάλλον διὰ τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος κτλ. δημιουργεῖ τοὺς ὅρους τῆς βιολογικῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν, τοιοῦτοτρόπως καὶ εἰς τὸ ζωικὸν βασίλειον ὁ θηλασμός, ἡ καθαριότης κ.τ.τ., ἅτινα ἀποτελοῦν μέλημα τῆς ἀγωγῆς, συμβάλλουν εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ ὄντος.

Ἄν ὅμως τοῦτο παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὰ ζῶα, εἰς τὸν ἄνθρωπον ἡ ψυχὴ παρουσιάζει καὶ ἄλλην ἱκανότητα. Πέραν τοῦ βιολογικοῦ αὐτοδυνάμου ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου κινεῖται πρὸς τὸ καλῦτερον. Ὑπάρχει τὸ *ἐσωτερικὸν αἶτημα* τῆς προοδευτικῆς ἐξελίξεως, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ *γνώρισμα* τῆς διὰ τοῦ Λόγου ὥπλισμένης ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου. Διό, ὡς γνωρίζομεν, δσάκις γονεῖς τινες κινοῦνται ἄλλοτρίως καὶ πρὸς ἐνεργείας καταδεικνυσάσας διαστρέβλωσιν συνειδήσεως, τὰ τέκνα αὐτῶν δοκιμάζουν πικρίαν καὶ θλίψιν διὰ τοῦτο. Ἀλλὰ καὶ πλεῖστα ἄλλα παραδείγματα διαπιστοῦν τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀναζητεῖ πάντοτε τὸ καλῦτερον, ἐφ' ὅσον βεβαίως δὲν κυριαρχοῦν ἄλλότρια πρὸς τὴν φύσιν αὐτῆς στοιχεῖα.

Τὴν ἱκανότητα ταύτην τῆς ψυχῆς νὰ ἐπιζητῇ τὸ καλῦτερον, ὡς ὀφειλουμένην εἰς τὴν συμβολὴν τοῦ Λόγου, καλοῦμεν *λογικὸν αὐτοδύναμον*. Ἀσφαλῶς ἡ ἀγωγή φωτίζει τὴν συνειδήσιν διὰ τὴν διάκρισιν τοῦ καλυτέρου, ἡ προσπάθεια ὅμως ταύτης θὰ ἦτο ἀνωφελής, ἂν ἡ ἰδία ψυχὴ δὲν διεκρίνετο διὰ τὸ φιλοπρόοδον αὐτῆς. Ταύτην ἤδη τὴν ἱκανότητα ἐκμεταλλευσμένη ἡ ἀγωγή προσφέρει τὴν πρώτην συμβολὴν αὐτῆς διὰ τὴν ἐπίτευξιν τῆς μορφώσεως.

Ἵσως ὅμως προβληθῇ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ἡ τάσις τῆς ψυχῆς πρὸς βελ-

τίωσιν δὲν ὀφείλεται εἰς αἶτημα αὐτῆς τῆς ἰδίας ἀλλ' εἰς τὴν συμβολὴν παραδειγμάτων τοῦ περιβάλλοντος. Κατὰ τὴν ἀντίληψιν ταύτην ὁ πολιτιστικὸς κόσμος τοῦ περιβάλλοντος, διαρθρούμενος ἀπὸ παραδείγματα ἰδεῶδη, ἀναφαίνεται διὰ τοῦ διαφωτισμοῦ τῆς ψυχῆς ὑπὸ τῆς ἀγωγῆς ὡς γοητεία δι' αὐτήν, ὁπότε αὕτη κινεῖται κατὰ τὴν ἐπίδρασιν τῶν. Εἰς τὴν περιπτώσιν αὐτὴν ἡ ψυχὴ δὲν κινεῖται *a priori* καὶ κατὰ τὰ αἰτήματα τοῦ Λόγου πρὸς τὸ καλύτερον, ἀλλὰ τελολογικῶς κατὰ τὸν φωτισμὸν τοῦ περιβάλλοντος.

Ὁ χώρος τοῦ ἄρθρου δὲν ἐπιτρέπει νὰ ἀναφέρωμεν τὰς σχετικὰς θεωρίας διὰ τὴν ἐξουδετέρωσιν τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου. Ἀρκούμεθα μόνον εἰς τὰ κατωτέρω ἀναφερόμενα παραδείγματα, ἐκ τῶν ὁποίων καταφαίνεται ὅτι τὸ λογικὸν αὐτοδύναμον τῆς ψυχῆς δὲν ἀποτελεῖ πλάσμα τῆς φαντασίας.

1. Ἡ πεῖρα τῆς ζωῆς ἀλλὰ καὶ ἡ ἐξέλιξις τοῦ πολιτισμοῦ καταδεικνύουν ὅτι αἱ ἐπιτεύξεις τῆς ψυχῆς προχωροῦν πέραν τῶν τεθέντων παραδειγμάτων. Ἀσφαλῶς ἡ ψυχὴ χρησιμοποιεῖ κατὰ τὴν ἀνύψωσιν αὐτῆς τὰ παραδείγματα ταῦτα καὶ μάλιστα πολλάκις ὡς σκοπόν. Οἱ σκοποὶ ὅμως οὗτοι εἰς τὴν πραγματικότητα μόνον ὡς γέφυρα νοοῦνται καὶ δὴ πρὸς ὑέμβασιν τῶν ἐπιτευχθέντων, δεδομένου ὅτι οὗτοι δὲν ἀποτελοῦν τέρμα τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος.

2. Ἡ ἀποδοχὴ τῶν ἰδεῶν τ.ξ. ἀρχῶν, αἵτινες, ἂν καὶ δὲν ὑπάρχουν, ὅμως ἐπηρεάζουν ἀξιολογικῶς, καταδεικνύει, ὅτι ἡ ψυχὴ μένει ἀνικανοποίητος ἀπὸ τὰς μέχρι τοῦδε ἐπιτεύξεις ἐκ τῆς σφαίρας τῶν ἰδεῶν, καὶ ἐπιζητεῖ διηνεκῶς τὸ τέλειον, ἐξ οὗ καὶ μόνον ἀποκτᾷ καὶ τὸ φαινόμενον τῆς ζωῆς χάριν καὶ ἀξίαν. Ὅθεν ἂν καὶ γοητεύεται ἡ ψυχὴ ἐκ τῶν παραδειγμάτων τοῦ περιβάλλοντος, τὸ γεγονὸς ὅτι τρέπεται πρὸς τὸ ὑψηλότερον καταδεικνύει ὅτι τὸ λογικὸν αὐτοδύναμον αὐτῆς εἶναι ἀναμφισβήτητον.

Ἀλλὰ καὶ τοῦ αὐτοδυνάμου τούτου ἡ ὑπόστασις θὰ ἦτο ἀνωφελής, ἂν ἡ ψυχὴ δὲν εἶχε τὴν *ικανότητα* νὰ ἐφοδιάζεται μὲ ὥρισμα ἐφόδια, διὰ τῶν ὁποίων διαδηλοῦται ἡ τάσις νὰ κινῆται ἀφ' ἑαυτῆς πρὸς τὸ ἀγαθόν. Θεωροῦμεν ταῦτα ὡς *κίνητρα*, διότι τὴν τάσιν αὐτῆς πρὸς τὸ καλύτερον ἀποτελεσματικῶς ἐξυπηρετοῦν. Εἶναι δὲ ταῦτα αἱ γνώσεις καὶ αἱ ἡθικαὶ ἀρχαί, αἱ συνειδητοποιηθεῖσαι ἀξίαι καὶ γενικῶς ὅλα ἐκεῖνα τὰ μέσα, τὰ ὁποῖα ἀπέκτησεν ἡ ψυχὴ ἐν τῇ προσπαθείᾳ τῆς νὰ ὑψωθῇ πρὸς τὸ τελειότερον. Ταῦτα δὲν ἀποτελοῦν μόνον γέφυραν διὰ νέας ἐπιτεύξεις, ἀλλ' ἐπὶ πλεόν δημιουργοῦν τὸν κατάλληλον ρυθμὸν καὶ ὡς λαμπτήρες φωτίζουν τὴν ὁδὸν τῆς περαιτέρω δημιουργίας. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν πάντα τὰ μέσα ταῦτα θεωροῦνται *κίνητρα* εὐεργετικῆς καὶ ἀξιολογικῆς κινήσεως τῆς ψυχῆς. Ἡ θεμελιώσις τούτων ἐπιτελεῖται διὰ τῆς ἀγωγῆς. Αὕτη ὅμως ἡ θεμελιώσις θὰ ἦτο ἀδύνατος ἂν ἡ ψυχὴ δὲν παρουσίαζε τὸ σχετικὸν αἶτημα. Οὕτω καὶ νέον αὐτοδύναμον τῆς ψυχῆς ἀναφαίνεται, τὸ ὁποῖον καλοῦμεν *ἀξιολογικόν*, διότι μὲ

βάσιν αὐτὰ τὰ κίνητρα ἡ ὁδὸς τῆς περαιτέρω δημιουργικότητος αὐτῆς ἐξομαλύνεται καὶ ὁδηγεῖται αὕτη διηνεκῶς πρὸς νέας ἐπιτεύξεις.

Οὕτως ἐνισχύεται ἡ ψυχὴ διὰ τῶν ἐφοδίων ἐκεῖνων, διὰ τῶν ὁποίων κατευθύνεται ἱκανοποιητικώτερον πρὸς τὸ ἀξιολογικώτερον.

Εἶδομεν ὅμως ὅτι ἡ θεμελίωσις τούτων ἐπιτελεῖται διὰ τῆς ἀγωγῆς. Εἰς δὲ τὸ αἶτημα τῆς ψυχῆς νὰ ἐφοδιάζεται ἐκάστοτε μὲ διάφορα ἐφόδια, διὰ τῶν ὁποίων διευκολύνεται ἡ ἀνύψωσίς της, ἡ ἀγωγή παρέχουσα τὴν συμβολὴν τῆς ἀποκτᾶ τὴν σοβαρωτέραν σημασίαν της. Διότι αὕτη σφυγμομετροῦσα τὰς τάσεις τῆς ψυχῆς ἐξευρίσκει τὴν καταλληλοτέραν τροφήν, τὴν ὁποίαν προσφέρει, διὰ νὰ κινήθῃ ἐκείνη δεόντως. Οὐδέποτε δὲ προώρισται τὸ ἀξιολογικὸν αὐτοδύναμον τῆς ψυχῆς νὰ εὐοδωθῇ, ἂν ἡ ἀγωγή δὲν ἐπιμεληθῇ καὶ δὲν παράσχῃ τροφοδότησιν ἀνταποκρινομένην πρὸς τὴν ψυχικὴν ἰδιοσυττασίαν.

Τὸ φαινόμενον τοῦτο καταδεικνύει ὅτι ἡ ἰδία ψυχὴ κινεῖται — ἐφ' ὅσον βεβαίως ἡ ἔφεσις αὐτῆς εἶναι ἰσχυρὰ — πρὸς τὴν κατάλληλον τροφοδότησιν ἐκ τοῦ περιβάλλοντος διὰ νὰ ἐξελιχθῇ οὐχὶ εἰς ὅ, τι ἡμεῖς ἐπιθυμοῦμεν ἀλλ' εἰς ὅ, τι αὐτὴ ἡ ἰδία κατατείνει. Καταδεικνύει ὅμως καὶ τὸν ὕψιστον ρόλον τῆς ἀγωγῆς, ὅστις ἔγκειται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἀξιολόγησις τοῦ ατόμου δὲν δύναται νὰ ἐπέλθῃ, ἂν ἐκείνη δὲν ἀνταποκριθῇ πρὸς τὰ ἐσωτερικὰ αἰτήματα τῆς ψυχῆς.

Ὑπάρχει συνεπῶς τὸ αὐτοδύναμον τῆς ψυχῆς τοῦ ατόμου α) πρὸς ὥρισμένην ἐξέλιξιν, β) πρὸς ἐπίτευξιν καλυτέρας καταστάσεως καὶ γ) διὰ τὸν σκοπὸν αὐτὸν πρὸς ἀπόκτησιν ὥρισμένων ἀρχῶν, ὅποτε ἡ ψυχὴ ἔχει τὸν φωτισμὸν τῆς περαιτέρω δράσεώς της, τὸ δὲ αὐτοδύναμον τοῦτο ἐκμεταλλεομένη ἡ ἀγωγή ἐκπληροῖ τὸν προορισμὸν της. Τοῦτο ἀποτελεῖ ἀπάντησιν εἰς τὸ τεθὲν ἐν ἀρχῇ ἐρώτημα. Εἶναι δὲ εὐνόητον ὅτι ἡ ἀμβλυνσις τοῦ αὐτοδυναμοῦ τούτου ἔχει γενικώτερον δυσμενῆ συνέπειαν.

Γεννᾶται ἤδη τὸ ἐρώτημα : Ποῦ ἔγκειται ἡ καταλληλότης τῆς τροφῆς, τὴν ὁποίαν παρέχει ἡ ἀγωγή ; Ποῖον εἶναι τὸ θησαύρισμα ἐκεῖνο, ὅπερ ἱκανοποιεῖ τόσον τὴν ψυχὴν, ὥς ἀνταποκρινόμενον πρὸς τὸ αἶτημα αὐτῆς, ὅσον καὶ τὴν ἀγωγὴν ὥς ἀνταποκρινόμενον πρὸς τὸν προορισμὸν της ;

Ἐφ' ὅσον ἡ ἀγωγή ἀποτελεῖ ἀγαθὸν τῆς ζωῆς καὶ τῆς πολιτείας, τὰ πλεονεκτήματα, ἅτινα δημιουργεῖ, συνυφαίνονται μὲ τὴν ἀνύψωσιν τούτων. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης καλλιιεργεῖ εἰς τὸ ἄτομον ἡ ἀγωγή τὰ ἑξῆς :

1) Τὴν αὐτονομίαν. Αἱ ἀρχαὶ δηλονότι, αἰτίνες διαρθρώνονται εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ατόμου, προσδιορίζουν καὶ τὸν ρυθμὸν τῆς ζωῆς του. Εἶναι ὅμως ἐπιτεύξεις, διὰ τὰς ὁποίας ἡγωνίσθη αὐτὴ αὕτη ἡ ψυχὴ διὰ τοῦ ἀξιολογικοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς αἰτήματος. Διὰ τοῦτο ἤδη δοκιμάζει τὸ ἄτομον ἐν τῇ ἐκδηλώσει τούτων τὴν ἐλευθερίαν του, χωρὶς μὲ τοῦτο νὰ συναντᾷ τὴν δυσθυμίαν τοῦ κοινωνικοῦ πλασίου αὐτοῦ. Τοῦναντίον αἱ ἀρχαὶ αὗται βαθμηδὸν θεμε-

λιωθεῖσαι ἀνταποκρίνονται καὶ πρὸς τὰς κοινωνικὰς τάσεις τοῦ ατόμου ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν κοινωνικὴν εὐαισθησίαν, διότι εἶναι δημιουργία τῆς ἀγωγῆς, ἥτις ἔχει ὡς μέλημα νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὴν ὁλότητα. Καὶ ναὶ μὲν τὰ πρῶτα βήματα τῆς ἀγωγῆς ἐνεφάνιζον τὸν χαρακτήρα τῆς ἐτεραρχίας, βαθμίδον ὅμως ἡ ἐξωτερικὴ αὕτη ἐπιρροὴ μετεβλήθη εἰς αὐτονομίαν ἥτοι εἰς ἐσωτερικὸν τοῦ ατόμου αἶτημα. Γέφυραν εἰς τοῦτο ἀπετέλεσεν ἡ ἐξυπηρετήσις, τὴν ὁποίαν τὸ πρῶτον προσέφεραν ἡ ἀγωγή ἀνταποκριθεῖσα πρὸς τὸ βιολογικὸν καὶ λογικὸν αὐτοδύναμον τῆς ψυχῆς. Ἡ ἀνταπόκρισις ἐκείνη ἐγένετο αἰτία ὥστε ἤδη μὲ ἐμπιστοσύνην νὰ προσβλέπῃ τὸ ἄτομον εἰς τὴν προσπάθειαν αὐτῆς. Δι' οὗ καὶ ἡ ἀγωγή μὲ τὸ κύρος τοῦτο ἐξυπηρετεῖ μὲν τὸ ἀξιολογικὸν αὐτοδύναμον τῆς ψυχῆς καὶ θεμελιώνει εἰς αὐτὴν ἀρχὰς ἱκανοποιητικὰς διὰ τὴν ψυχὴν τοῦ ατόμου, παραλλήλως ὅμως γεφυρώνει τὴν ἀτομικότητα μὲ τὴν κοινωνικότητα ἥτοι ἐκπληροῖ τὸν μέγαν αὐτῆς προσορισμόν, ὅστις ἔγκειται εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ τὰ ἄτομα ἀρραγῇ μέλη τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Θεμελιοῦσα δηλαδὴ τὰς ἀρχὰς τῆς αὐτονομίας κατὰ τὴν εὐαισθησίαν τῆς ὁλότητος στερεώνει ταυτοχρόνως καὶ τὴν πολιτείαν. Οὕτως ἡ ἀγωγή ἐργάζεται διὰ τὴν δημιουργίαν ἐλευθέρου ἀνθρώπου κινουμένου κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτονομίαν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν ρυθμὸν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς.

2) *Τὴν πολιτιστικὴν δημιουργίαν.* Ἡ ἀγωγή δὲν ἀρκεῖται μόνον εἰς τὴν διὰ τῶν ἀξιολογικῶν ἀρχῶν, τὰς ὁποίας θεμελιώνει εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ατόμου, διάρθρωσιν τοῦ ρυθμοῦ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἀλλὰ ἐνδιαφέρεται καὶ διὰ νὰ καταστήσῃ τὰ μέλη τῆς πολιτείας ἐνεργὰ καὶ ἀξιολογικὰ τοιαῦτα. Διὰ νὰ ἐπιτύχῃ ὅμως τοῦτο πρέπει νὰ μετελαμπαδεύσῃ τὸ πνεῦμα ἐκεῖνο, ὅπερ διέπει τὴν κοινωνίαν. Διότι ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἐπικοινωνοῦν τὰ ἄτομα πρὸς ἄλληλα, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰς παρωχημένας γενεάς, συγκροτοῦν αὐτὰ τὴν κοινωνίαν, τιθασεύουν τὰ πλήγματα τῆς μοίρας καὶ σφρηλατοῦν τὴν πίστιν πρὸς τὰ ἐθνικὰ ἰδανικά. Πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦτο δὲν δύναται νὰ μείνῃ ἀδιάφορος ἡ ἀγωγή, καὶ πᾶσα προσπάθεια αὐτῆς, ἄσχετος πρὸς αὐτό, θὰ μείνῃ ἄγονος. Ἡ πλαισίωσις τῆς τοῦναντίον διὰ τούτου καθιστᾷ αὐτὴν φορέα πολιτιστικῆς δημιουργίας, διότι τὰ κοινωνικὰ αἰτήματα τῆς ψυχῆς τοῦ τροφίμου, ὡς θὰ ἴδωμεν περαιτέρω, μόνον ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἱκανοποιοῦνται.

Εἶναι ὅμως ἀνάγκη νὰ ἀποσαφηνίσωμεν ποῦ εὕσκεται τὸ ποῖον τοῦ πνεύματος τοῦτου. Τοῦτο κατορθώνομεν ἂν συνειδητοποιήσωμεν τοὺς παράγοντας, διὰ τῶν ὁποίων διαμορφώνεται. Οὕτως αἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς, αἰτίνες προσδιορίζουν τὸ πνεῦμα τοῦτο εἶναι αἱ ἐξῆς :

α) *Ἡ συμβιωτικὴ τάσις.* Διὰ ταύτης πραγματοποιεῖται τὸ κοινωνικὸν ἐκεῖνο συγκρότημα, ὅπερ ἀναφαίνεται ὡς οἰκογένεια, κοινωνία, φυλὴ κλπ. Τὸ συγκρότημα τοῦτο ἀποτελεῖ μίαν πραγματικότητα, ἥτις σφρηλατεῖται ἀπὸ τὰς ποικίλας ἐπιδράσεις τοῦ περιβάλλοντος, κλίματος κλπ. ἰδιαιτέρως

ὅμως ἀπὸ τὸν πλοῦτον τῶν παραδόσεων. Εἰς τὴν πραγματικότητα ταύτην ζῇ τὸ ἄτομον καὶ ἀναπτύσσεται. Ἐξ αὐτῆς χρωματίζεται ἡ ζωὴ του καὶ δὴ τόσον ἐντονώτερον ὅσον συναισθηματικώτερον καλλιεργεῖται εἰς τὴν ψυχὴν του. Ἐκδηλώνουν τότε τὰ ἄτομα ταῦτα τὰ θαύματα ἐκεῖνα, ἅτινα θεμελιώνουν τὴν ἀκεραιότητα τοῦ λαοῦ καὶ γενικῶς τῆς κοινωνικῆς ὁλότητος, ὅταν οἱ ἐξωτερικοὶ κίνδυνοι ἐπαπειλοῦν αὐτήν. Δι' οὗ ἡ ἐσωτερικὴ ἐνότης τοῦ λαοῦ τούτου ἐξ αἰτίας τῆς τάσεως αὐτῆς εἶναι ἀσάλευτος.

β) *Ἡ νοητικὴ τάσις.* Διὰ ταύτης δημιουργεῖται ὁ ἀντικειμενικὸς ἐκεῖνος πνευματικὸς κόσμος, ὅστις πλασιώνει ὅχι μόνον τοὺς δημιουργοῦντας, ἀλλ' ὁλόκληρον τὴν ἀνθρωπότητα. Αἱ ἐπιτεῦξεις τοῦ ατόμου εἰς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν συναντοῦν τὴν παγκόσμιον ἐπιδοκimasίαν. Προέρχονται ἀπὸ τὴν ἀκράτων ἔρυναν, ἥτις ἐπιτελεῖται εἰς τὰς πτυχὰς τοῦ ἀληθοῦς καὶ ὥραίου, ἀγαθοῦ καὶ ἱεροῦ καὶ γενικῶς εἰς σφαίρας, αἵτινες τροφοδοτοῦνται ἀπὸ τὰς ἀντιστοίχους ιδέας. Καὶ ἐπειδὴ αἱ ιδέαι ἔχουν ὑπερχρονικὴν καὶ ὑπερατομικὴν σημασίαν καὶ κύρος καὶ αἱ ἐπὶ τῇ βάσει τούτων ἐπιτεῦξεις τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου ἔχουν ὑπερατομικὴν σημασίαν.

Τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα ἂν καὶ διακρίνονται πρὸς ἄλληλα, ὅμως εἰς τὴν κοινωνίαν συναπτόμενα καὶ συντιθέμενα προσδιορίζουν τὸ ἐθνικὸν πνεῦμα ἐκάστου λαοῦ. Ὁ πνευματικὸς κόσμος ἐνὸς λαοῦ διαρρυθμίζεται μὲ τὰ στοιχεῖα τῆς συμβιωτικῆς του ζωῆς παρουσιάζει πραγματικότητα, ἥτις ἀποτελεῖ τὸ ἰδιαιτέρον καύχημα τούτου. Παρ' ὅλην δὲ τὴν ἰδιαιτέραν ἀπόχρωσίν του, τὴν ἐκ τῆς συμβιωτικῆς τάσεως προελθοῦσαν, τείνει τὸ πνεῦμα τοῦτο, ἰδίως ὅταν παρουσιάσῃ ὑψίστην ἀξιολόγησιν, νὰ ἀποκτήσῃ παγκόσμιον ἐπιδοκimasίαν καὶ νὰ ἀποβῇ αἰτία ἰδιαιτέρας τιμῆς ἀλλὰ καὶ εὐγνωμοσύνης ἐκ μέρους τῆς ἀνθρωπότητος πρὸς τὸν δημιουργήσαντα λαόν.

Τὴν φιλοδοξίαν ταύτην ἐνστερνίζεται ἡ ἀγωγή καὶ ἐπιζητεῖ ἤδη ὁδηγοῦσα τὰ ἄτομα πρὸς πνευματικὴν δημιουργίαν ἐναρμονιζομένην πρὸς τὴν συμβιωτικὴν ἀπόχρωσιν τοῦ λαοῦ νὰ καταστήσῃ ταῦτα τόσον δημιουργικὰ ὥστε νὰ σφυρηλατῶσιν ἐθνικὸν πνεῦμα παγκοσμίου σημασίας. Διὰ τὴν πραγματοποίησιν δὲ τούτου θέτει ἡ ἀγωγή προσανατολισμοὺς εἰς τὴν δρᾶσιν τοῦ ατόμου, οἵτινες συνδυάζουν ἀφ' ἐνὸς μὲν τὸ πνευματικὸν φῶς, τὸ ἐκ τῶν ἰδεῶν ἀκτινοβολούμενον, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀρχὰς τὰς ὁποίας σφυρηλατεῖ τὸ αἷμα τῆς ἱστορίας. Ἡ ἐναρμόνισις τούτων δημιουργεῖ τοὺς φωτεινοὺς πυρσούς, οἵτινες καὶ οἰκείωσιν διὰ τὰ ἄτομα παρουσιάζουν, δεδομένου ὅτι ἐναρμονίζονται πρὸς τὰ ἱστορικὰ αἰτήματα — καὶ κατὰ συνέπειαν ἡ προσέγγις αὐτῶν προκαλεῖ ἰδιαιτέραν ἱκανοποίησιν — ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν κατεύθυνσιν τῆς δράσεως παρέχουν ὁρθὴν τομὴν, δεδομένου ὅτι δὲν εἶναι ἑτεροαρχικοὶ ἀλλὰ οἰκεῖοι φωτεινοὶ ὁδηγοί.

Ἡ ἀγωγή κατόπιν τούτων, ἥτις ὁδηγεῖ τὰ ἄτομα πρὸς μόρφωσιν τοιαύτην ὥστε νὰ κινοῦνται ταῦτα κατ' αὐτονομίαν καὶ κατὰ τὸ ἐθνικὸν πνεῦμα,

τὸ ὑπὸ τῶν προσανατολισμῶν τούτων κατοχυρούμενον, ἀποκτῇ τὴν γνησιότητα αὐτῆς.

Γεννᾶται ὅμως ἤδη τὸ ζήτημα : Ποῖα γνωρίσματα ἀποτελοῦν ἐγγύησιν τῆς γνησιότητος ταύτης. Ἀλλὰ ταῦτα διαφαίνονται εἰς τὴν μορφήν τῆς οἰκείας προσωπικότητος, ἣτις, σφυγμομετροῦσα τὴν παράδοσιν καὶ τὸ πνεῦμα τῆς πολιτείας μὲ ἰδιαιτέραν δόνησιν ψυχῆς, κατευθύνει καὶ τὰ τῆς Παιδείας πρὸς ὁρθὴν τομήν. Καὶ εἶναι φανερόν, ὅτι εἰς ταύτην διακρίνομεν τὰ ἑξῆς :

α) Ἐναρμόνισιν τῆς ψυχικῆς τάσεως πρὸς τὴν ἐπιδοκιμασίαν τοῦ συνόλου.

β) Ἐνταξιν τῆς δράσεως αὐτῆς εἰς τὸν ἱστορικὸν ροῦν, ὥστε νὰ ἀποβαίῃ ἡ δημιουργία αὐτῆς πειρασμός ἐν τῇ ἀναζωογονήσει τοῦ παρελθόντος πρὸς δημιουργίαν τοῦ περαιτέρω κρείσσονος μὲ κατεύθυνσιν πρὸς προσανατολισμούς, οἵτινες ἀποτελοῦν ἀντικατοπτρισμὸν τῶν ἰδανικῶν ἀπαιτήσεων τῆς φυλῆς.

γ) Ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων τῆς μὲ πλήρη συναίσθησιν τῆς εὐθύνης.

δ) Αὐτονομίαν καὶ ἐλευθερίαν πιστοποιοῦσαν τὴν ἀπόφασίν τῆς νὰ θέσῃ τὸ Ἐγὼ τῆς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς δόλητος.

ε) Τέλος, ἐφ' ὅσον ἡ ἀσκοῦσα τὴν ἀγωγὴν προσωπικότης καλεῖται νὰ δράσῃ ἀποτελεσματικῶς ἐπὶ τῆς ψυχῆς τῶν παιδῶν τοῦ λαοῦ τῆς, διακρίνομεν εἰς αὐτὴν τὴν ἐπιστημονικὴν ἱκανότητα νὰ προσδιορίξῃ α) τὴν ὁρθὴν μέθοδον διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ψυχῆς τοῦ παιδὸς καὶ τῆς ἰδιορρυθμίας ταύτης, β) τὴν οἰκείαν τροφοδότησιν ταύτης καὶ γ) τὸν κατάλληλον τρόπον τῆς παιδαγωγικῆς γενικῶς ἐνεργείας.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ